

## OKO ŽUVIĆEVA EVANĐELISTARA

Dr Jerko FUČAK

U prošlom broju *Bogoslovske smotre*<sup>1</sup> pokušao sam prikazati problematiku na koju upozoravaju prosudbe Vlašićeva Evanđelistara. Ovdje bih htio učiniti to isto s obzirom na Evanđelistar Nikole Žuvića, koji je izašao dvadeset godina nakon Vlašićeva. Tako će, bar donekle, biti jasna slika naše situacije s obzirom na prevođenje lekcionara u posljednjih pedeset godina.

Na pragu već planirane, ali ratom spriječene proslave tisuću tristote obljetnice veza Hrvata sa Svetom Stolicom, kao valjda jedini spomenik te obljetnice, izašla su *Čitanja i evanđelja na nedjelje i blagdane u crkvenoj godini. Po naredbi i dopuštenju zagrebačkoga nadbiskupa i suglasnosti hrvatskog katoličkog episkopata u smislu crkvenih propisa za upotrebu u javnoj službi Božjoj priredio dr Nikola Žuvić, sveučilišni profesor. Zagreb 1940.*

Djelo izrijeckom ima pred očima tu važnu obljetnicu kako to svjedoči posveta: »K tisućtristagodišnjici vjernosti i veze hrvatskoga naroda sa Stolicom sv. Petra u Rimu hrvatskim katoličkim nadbiskupima i biskupima, poštovanim poglavarima i ljubljenim ocima, sigurnim vođama k miru i sreći i nepogrešivim učiteljima vječne mudrosti i Božje istine u duhu pobožnosti i sinovske odanosti zahvalno posvećuje svećenik Nikola Žuvić.«

Knjiga nosi *Imprimatur* Nadbiskupskog duhovnoga stola u Zagrebu (s potpisom generalnog vikara, biskupa dra Franje Salis-Sewisa) te *Nihil obstat* (s potpisom triju biskupa: Ujčića, Pušića i Burića) i *Imprimatur* Predsjedništva Biskupskih konferencija u Zagrebu (koji je potpisao njihov predsjednik, zagrebački nadbiskup, dr Alojzije Stepinac). To je naš prvi lekcionar koji je izašao ovlašću Biskupskih konferencija i tako odmah po izlasku iz tiska odobren za svu Hrvatsku. Par mjeseci kasnije bit će on proglašen jedinim liturgijskim tekstom misnih čitanja u biskupijama zagrebačkoj, sarajevskoj, beogradskoj, đakovačkoj, krčkoj, senjskoj i hvarskoj.

U Predgovoru izlaže Žuvić načela kojih se držao priređujući ovaj lekcionar. Priredio ga je, kaže, »po naredbi Zagrebačkoga Ordinarija«,

<sup>1</sup> BS 42(1972), 235—250.

a ostali su ga biskupi, sakupljeni na Biskupskim konferencijama, prihvatili kao svoje djelo, preuzeli jamstvo za njegovo izdavanje i zaključili uvesti ga u svoje dijeceze.

Prevodio je, kako je onda još trebalo, iz Vulgate i utjecao se originalu gdje Vulgata ne daje potpuna smisla. Upotrebljavao je sva pomagala biblijske filologije, kritike, arheologije i komentare, a napose se oslanjao na teologiju. Bio je doktor filozofije i teologije, a studirao je i na Papinskom biblijskom institutu (gdje je postigao licencijat SP-a) te je ondje naučio kako mora poštovati stil pojedinih biblijskih pisaca. Nastojao je da prijevod bude vjeran i što shvatljiviji. Zato prevodi »u lakom hrvatskom jeziku, kako se govori u većem dijelu hrvatskog naroda i piše u štampi za šire krugove.« Zbog toga nije upotrebljavao hrvatskih prijevoda da ne bi, veli, zapao u shematičnost i postao robom često manje ispravnih rješenja na koje smo uporabom navikli. Nastojao je isključiti mnoge semitizme, grecizme i latinizme, sve ako je narod na njih i priučen, jer smatra da su kao specijaliteti hebrejskog, odnosno grčkog i latinskog jezika tuđi hrvatskome. Uvažavao je i savjete i primjedbe bibličara i kateheta te se u teškoćama i sumnjama obraćao i jezičnim prvacima. A u svemu ga je kao svećenika vodila vjera i pouzdanje u Boga i ljubav prema dušama.

Ta je svoja načela opširnije izložio u *Katoličkom listu* br. 24, 25 i 26 od 13, 20. i 27. lipnja 1940.<sup>2</sup>

To je izlaganje vrijedno, jer obilno prikazuje na koliko problema nailazi prevodilac biblijskoga teksta,<sup>3</sup> ali u njemu nije gotovo nikad rečeno, a nije često ni jasno, koje je rješenje odabrao Žuvić. Čak se po koji put dobije dojam da se odlučio za jedno rješenje, a u prijevodu se nalazi sasvim protivno.

Nije se služio najnovijim pravopisom jer smatra da je odveć neodređen i da je uveo mnogo nesigurnosti, a već Maretić kaže kako je u tom pogledu u nas sve relativno i subjektivno. Zbog praktičnih razloga upotrebljava veoma mnogo interpunkcija: da čitač, odnosno pjevač, ima mogućnosti za stanku, što doprinosi jasnoći teksta.

Prvi su dojmovi o Žuvićevu lekcionaru veoma povoljni. I izvan Zagreba. Tako dr Ivan Jablanović u *Vrhbosni*<sup>4</sup> ističe kako je Žuvićev prijevod »tačan, ispravan, precizan i slobodan«, te da je »suvereno odskočio od sviju ostalih ranijih prijevoda. Spojio je laku, ugodnu dikciju sa korektnim, književnim narodnim jezikom i stilom. Glavno je«, kaže Jablanović, »doduše u crkvenim knjigama sadržaj, misao; nuzgredna je dikcija i stil, ali i ovo je drugo važno. Jače nas dira sadržaj i misao, ako je iznesena u slatkom i tečnom jeziku, stilu i dikciji.« Ističe zatim prvorazrednu opremu knjige i tisak. A na kraju, kao usput, dodaje: »Mogla bi se i to relativno vrlo malo staviti pokoja stilistička ili jezična primjedba, ali one bi bile finije prirode i u tako malom broju, da samu vrijednost djela ni sa filološke strane gotovo ništa ne diraju.«

Isti broj *Vrhbosne* donosi i nekoliko mišljenja prenesenih iz drugih časopisa. *Hrvatski Dnevnik* od 18. lipnja 1940<sup>5</sup> ističe kako Žuvić

<sup>2</sup> Str. 282—285, 295—298 i 310—312. Kasnije je sve te članke izdao u posebnoj knjižici pod istim naslovom: Biblijsko-liturgijske perikope (refereat k svom izdanju Čitanja i Evandjelja), Zagreb 1940.

<sup>3</sup> U prikazivanju tih problema Žuvić se obilno služio vrijednim djelom: JOUN, Paul, *L'Évangile de Notre-Segneur Jésus Christ. Paris 1930.*

<sup>4</sup> 54(1940), 194—195.

<sup>5</sup> Čitanja i Evandjelja: *Hrvatski Dnevnik* 5(1940), br. 1484, str. 12

»ne voli novotarija. Pokazuje duboko poznavanje stvari... i hrvatskog jezika... Slijedi ozbiljni hrvatski pravopis, nema tuđica ni provincijalizma, upotrebljava stare hrvatske razgotke (interpunkcije). Čita se lako i stil doprinosi jasnoći i razumijevanju težih mjesta« (str. 196).

*Hrvatska straža*<sup>6</sup> naglašuje kako je Žuvić najpogodnija osoba koju je episkopat mogao izabrati za ovaj posao: on posjeduje golemo znanje i stručnu spremu i kao teolog i kao poznavalac klasičnih jezika, a izvrsno poznaje i stil i duh hrvatskog jezika.

»Imponira upravo«, veli pisac, »s koliko je suverenosti prešao preko Daničićeva prijevoda Sv. Pisma, koji su mnogi hrvatski prevodioci smatrali vrhuncem. Možda će nam u prvi mah zvučiti kao disharmonija Žuvićevo pojednostavljivanje stila, jer smo bili naučeni po Daničiću, da se prema tekstu Sv. Pisma udešavamo s mnogo više patosa (prebacivanje posvojnih zamjenica i adjektiva iza supstantiva). Ali prof. Žuvić je dokazao da veličina i ljepota stila Sv. Pisma proizlazi iz njegove grandiozne jednostavnosti i da mu ne trebaju nikakvi filološko-lingvistički efekti, pogotovo ne na račun organske naravnosti, jezične dinamike i stila. Ovo je vrlo važan korak, koji će se morati uzeti u obzir pri svim daljnjim hrvatskim redakcijama prijevoda Sv. Pisma Staroga i Novoga Zavjeta.« (Str. 196). Hvali zatim Žuvićev »radikalno čistunski stav« u pogledu semitizama, grecizama i latinizama, koji su, smatra on, bili doista suvišni.

*Zagrebački List* od 2. srpnja 1940. s radošću navješćuje: »Dne 30. lipnja o. g. prvi puta je čitano Sveto Evanđelje na ispravnom hrvatskom jeziku, priređeno po sveučilišnom profesoru dru Nikoli Žuviću.« O vrijednosti prijevoda kaže doslovno: »Pisac je osobito nastojao, da prijevod ispune čim točnije, a opet je nastojao, da se prilagodi čim više duhu hrvatskog jezika. Možemo konstatirati, da je prijevod vjeran, a jezik dobar i jasan... da je to prva knjiga sv. Evanđelja, koja je pisana u laganom i razumljivom stilu, jasnim i književnim hrvatskim jezikom.«<sup>7</sup>

I *Jutarnji list* izriče velike, ali općenite pohvale Žuviću i njegovu Evanđelistaru, pa završava: »Žuvićevo djelo nosi i u religiozno-sadržajnom, stilističko-jezičnom i u tehničko-formalnom pogledu uistinu lijepe odlike jubilarnog izdanja.«<sup>8</sup>

Prvi su dojmovi uistinu bili izvrsni. Ali je kasnija kritika pokazala da su oni bili odveć dojmovi a premalo sudovi utemeljeni na pažljivoj i dubljoj analizi Žuvićeva prijevoda. Prave kritike otkrile su na njemu neke ozbiljne nedostatke.

Tako fra A. Jadrijević u svom kratkom prikazu<sup>9</sup> hvali najprije što su djelo pregledali bibličari i jezikoslovci, u čemu se očituje prevodiočeva ponnja i čednost. »Jezik je«, kaže Jadrijević, »bistar, a prijevod je vjeran izuzevši neke manje iznimke, gdje je mogao biti dotjeraniji.« Jadrijević prigovara što Žuvić nije upotrebljavao hrvatskih prijevoda,

6 Vig, *Knjiga Vječne Riječi: Hrvatska straža* 12(1940), br. 142.4.

7 Dr. S, *Nova Sv. Evanđelja na hrvatskom jeziku: Zagrebački List* 2(1940), broj 476, str. 4.

8 ESIH, Ivan, *Žuvićev dar hrvatskoj kulturi. Jubilarno djelo hrvatske bogoslovne nauke: Jutarnji list* 21(1940) br. 10296, str. 21.

9 JADRIJEVIĆ, A(nte), *Čitanja i Evanđelja na nedjelju i blagdane u crkvenoj godini. Priredio dr. Nikola Žuvić: Nova Revija (Makarska), XIX (1940), br. 5-6, 465-466.*

i što je izbjegavao imperfekte. Na kraju se zalaže za to da se Vlašićev prijevod prestrogo ne zabrani, jer je jako dobar, a za nj su i ekonomski razlozi.

Pravu je, dosta opširnu, recenziju — s ozbiljnim prigovorima — napisao P. J. Gršković najprije u *Obzoru*<sup>10</sup> a onda opširnije u zagrebačkim *Novostima* 13. listopada 1940.<sup>11</sup> Podnaslov ističe glavne Grškovićeve prigovore: *Lekcionarij nije rađen prema dobroj tradiciji naših starih evanđelistara. Djelo jezično i stilski nedotjerano.* Vjerojatno zbog opora stila nije svoju recenziju mogao tiskati ni u *Katoličkom listu* ni u *Hrvatskoj straži*.<sup>12</sup>

Od pozitivnosti Gršković spominje samo vanjsku opremu knjige, ali i nju s opaskom da su stari Evanđelistari pregledniji od Žuvićeva.

Iz »kićenoga priređivačeva Predgovora« razabire Gršković da djelo, »iako je izdano o velikom jubileju i s velikim pretenzijama, te bi moralo biti savršeno, bez prigovora, ima i pogrešaka i nedostataka kakvih obredna knjiga ne bi smjela da ima«. Misli da Žuvić pretendira istisnuti sve dosadašnje lektionare, pa i Vlašićev, koji je jedva 20 godina u uporabi. Nakon petstogodišnje tradicije naših lektionara »morao bi biti takav, da se svojom potpunosti i dotjeranošću sam nametne, da mu nema prigovora ni s jedne strane, da bude uzoran i jezikom i sadržajem« što ovaj nije uza svu dobru volju priređivačevu.

Gršković prigovara već naslovu *Čitanja i Evanđelja*. Umjesto toga sviđa mu se stari naslov *Epistole i Evanđelja*, što je adekvatnije, jer i Evanđelja se čitaju pa je naslov *Čitanja i Evanđelja* neadekvatan. Istina, ni predloženi naslov nije posve adekvatan, jer prvo čitanje ne mora biti iz poslanica (često je ih SZ-a ili Otk), ali je pretežno ipak tako. Najdosljednijim mu se čini Kneževićev koji (samo u predgovoru!) spominje *Štenja i Naslidovanja* (ali je djelo naslovio: *Pištrole i Evanđelja*, J. F.).

Gršković kritizira i sadržaj lektionara: ispušteno je mnogo blagdana, dana, čitanja i obreda koji se u Misalu nalaze i bili bi potrebni za bogoslužje.

Osobito se pak okomljuje na Žuvićevu izjavu kako nije upotrebljavao hrvatskih prijevoda da ne bi zapao u shematičnost. Gršković (s pravom, J. F.) drži da se morao služiti i staroslavenskim i hrvatskim prijevodima »te iz svakoga uzeti što je najbolje bez bojazni da bude shematičan. To on priređuje crkvenu knjigu, crkveni priručnik, koji ima svoju jezikovnu tradiciju i prema tome mora da bude shematičan.« Osim toga, na nekim primjerima pokazuje da se doista služio prijevodima.

Na Žuvićevu opasku, da je stilski izrađivao kako mu je dopustio ekst i njegov način izražavanja, Gršković malo inoportuno nadovezuje nače posve ispravnu tvrdnju: »Kao što imademo u svjetovnoj književnosti pjesmu i prozu i različite stilove, tako ima Crkva svoj liturgijski stil«, koji mora poštovati i čuvati svačiji način izražavanja, jer je plod jezikovne tradicije.

10 GRŠKOVIĆ P. J., *Lekcionarij Nikole Žuvića: Obzor* 80(1940), br. 196,2.

11 GRŠKOVIĆ, P. J., *Naša nova crkvena literatura. Lekcionarij nije rađen prema dobroj tradiciji naših starih evanđelistara. Djelo jezično i stilski nedotjerano: Novosti* 34(1940), br. 13,15—16.

12 Usp. o tom Žuvića u *Hrvatskoj straži* 12(1940), br. 250,4 i Grškovića u *Novostima* 34(1940), (1940), br. 304,20 (odmah na početku).

Za volju originalnosti remeti Žuvić, po ocjeni Graškovićevoj, »više puta izvorni red riječi u rečenici, vrlo rijetko upotrebljava aorist, a gotovo nikada imperfekt i particip, iako se ti oblici, načini i vremena nalaze i u originalu i u našim prijevodima te su bitno obilježje svetopisamskog stila. Imperfekt, aorist bogatstvo su staroslavenskoga jezika koji se time može mjeriti sa grčkim. Ta vremena odgovaraju i duhu našega živućega jezika, pa se i danas čuju u narodu, a narodna se pjesma ne da ni zamisliti bez njih, pa zašto da ih ne upotrijebimo i prevodeći sveto Pismo, koje je pjesma svoje vrste. Bez participa i participske konstrukcije nema ni grčke ni latinske rečenice, a particip je vrlo čest i u staroslavenskom. Naš se živi jezik u tom nešto modernizirao, ali ipak i najmoderniji hrvatski jezik imade i glagolske pridjeve i glagolske priloge (participe) te se njima vješt pisac može vrlo izdašno poslužiti osobito u nominativu. Na te je oblike, načine i vremena naš narod u zapadnim stranama navikao, jer ih čuje svaki dan u crkvi; ti oblici su ukras rečenice, oni daju rečenici krepkoću, zbijenost i kratkoću, a pjevanju ozbiljniji i svečaniji ton pa zašto da ih i dalje ne upotrebljavamo u službi Božjoj pjevajući ili čitajući epistole i evanđelja...«

Zatim kritičar na primjerima pokazuje kako je Žuvić oslabio smisao, zvučnost, dojmljivost, a i pjevnost teksta uklanjajući se aoristima, imperfektima i participima, nepotrebno izvrćući red riječi ili pak slobodno prevodeći neke biblijske izričaje (npr. *dođe riječ Gospodnja k Ivanu sa pozva Gospodin Ivana*).

Malo postarinski prigovara Gršković Žuviću što je napustio imena *Jerusolim, Irud i Isukrst* te piše *Jeruzalem, Herod, Isus, Krist*.

U ovoj su recenziji najvrednije jezične opaske. Gršković ispravno kritizira germanizam »k tristagodišnjici« (valja reći »o tristagodišnjici«); dobro primjećuje da je bolje reći kako u početku Riječ bijaše u Boga nego *kod* Boga; s pravom zamjera što je prevodilac *utrobu*, koja je Isusa nosila, preinačio u *tijelo*; što je u njega Abraham *imao sina*, umjesto *rodio* Izaka (možda je ipak hrvatskije reći da se Abrahamu *rodio* Izak, J. F.); nije možda loše ni što se zalaže za *pūt* umjesto *tijeklo* kad prevodi riječ *caro*, pa čak i za glagol *uputiti se* (*Riječ se uputi*); izvrsno upozorava da *Samaritanac* i *Poncije* ne odgovaraju duhu hrv. jezika pa bi valjalo pisati *samarijjac*, *samarjanin* i *Pončanin* (ali pri tom zaboravlja da je ovo posljednje u nas i odveć udomaćeno a da bismo ga smjeli mijenjati). Ispravno upozorava da nije *dnevna* (nema noćne mise), nego *svagdanja* misa. Dobro je što ne trpi neumjesne uporabe riječi *stvar* (svih *stvari* = svega, to je tvoja *stvar* = tvoja briga, brineš se za mnoge *stvari* = o mnogočemu, koječemu).

Ipak u Graškovićevim jezičnim opaskama ima i neupućenosti i pretjerana čistunstva. Danas shvaćamo da je hrvatskije reći *odlučili su* *vesti*, i *usudio se pitati*, *došli smo se pokloniti* (što Gršković kritizira) negoli *odlučili su da uvedu*, *usudio se da pita*, *došli smo da se poklonimo* (što Gršković predlaže). Pretjerano je i to da *jezičan* znači brbljav (to valjda znači *jezičav*), pa da zato valja reći *jezički* stručnjak. U lekcionarij ne bi očito pristajao *osao* i *oslica*, kako misli Grašković, premda je *magarac* ciganskoga podrijetla...

<sup>13</sup> ŽUVIĆ, dr. Nikola, *Novi hrvatski prijevod Citanja i Evanđelja: Hrvatska straža* 12(1940), br. 250,4.

Na tu recenziju odgovara Žuvić u *Hrvatskoj straži* 1. studenoga 1940<sup>13</sup> dosta uvrijeđeno, pa i uvredljivo, premda odmah u početku veli: »Odlučio sam se da odgovorim, ali ne na jednaki način napadaja ni po obliku ni po sadržaju.« Pretjerano je s njegove strane i što tvrdi: »Želim što nemam radi čega bih trebao biti zahvalan vlč. g. P. J. Grškoviću, osim možda što mi je svojim člankom htio pružiti prigodu za vježbanje u strpljivosti i poniznosti.« Neobjektivno je osim toga za Grškovićevu recenziju reći da »nije plod objektivnoga rada«. Žuvić dosta uvjerljivo brani naslov i sadržaj svoga djela, koje je Gršković kritizirao, ali ne toliko uvjerljivo neke važnije stavove (*kod Boga mj. u Boga; pozva Gospodin mj. dođe riječ Gospodnja*, što on smatra hebraizmom; *imao sina mj. rodio*). Ispravno brani infinitive umjesto više srpskoga »dakanja«, riječ *prisposoba* mj. priča ili što slično, kako bi htio kritičar, i riječ *magarac* protiv prozaičnoga *osao*.

Na kraju Žuvić dodaje da bi on svome kritičaru mogao pokazati i više manjaka no što ih je »on bio kadar zapaziti«, ali mu zamjera što nije vidio baš ni jedne prednosti, »jer je cilj bio samo rušiti«, pa završava:

»Nego sve je to stvar ukusa i stila, po kojemu se izražava nutrinja, ekvilibrij duha, visina kulture i drugo. Čovjek finih osjećaja i plemenit zaodjenut će i izraziti svoje misli lijepim i finim riječima i stilom, neplemenit naprotiv pogrdama i napadajima. Bilo je i ostaje do danas. Le style c'est l'homme!«

Šteta što Žuvić nije uočio da to i za nj vrijedi!

A onda je, za dva dana, opet u *Novostima*, došao Grškovićev *Utuk na utuk. Odgovor dru Nikoli Žuviću, priređivaču »Čitanja i Evanđelja.«*<sup>14</sup>

Najprije se opravdava zašto je prvu recenziju objavio u *Novostima*. Opravdava se time što mu je *Katolički list* i *Hrvatska straža* nisu primili. Tako će valjda, dodaje on, i o. Petar Vlašić biti prisiljen da svoju (već pripravljenu) kritiku Žuvićeva lekcionara objavi bilo gdje, kad mu je *Katolički list* ne prima.

Smatra da njegova kritika »nije bila nikakav napadaj, nego stvarno nabranje pogrešaka i nedostataka«. Priznaje da je »na dva-tri mjesta upotrebio attribute, koji nisu na svom mjestu«, ali je uvjeren da bi bez tih atributa, njegova kritika, po mnijenju stručnjaka, bila bez prigovora.

Opaza da Žuvić u svom odgovoru »gubi ravnovjesje, sav je ličan, od početka do kraja vrijeđa, omalovažava, sumnjiči i izmišlja« te da je, i unatoč početnom ograđivanju, podlegao napasti i da ga je »spopao ljut bijes i gnjev te od početka do kraja iskaljuje mržnju i sipa uvrede, što nije nimalo u skladu sa poniznošću, skromnošću i svećeničkim dostojanstvom, koje on često ističe.«

Cijele je, kaže, školske praznike imao u rukama Žuvićev lekcionar i uspoređivao ga sa starim evanđelistarima i misalima te grčkim, latinskim i staroslavenskim tekstovima, pa nije istina da njegova kritika »nije plod objektivnoga rada.«

Inače ostaje apsolutno kod svih svojih stavova. Dodaje samo da bi bilo bolje reći 12.000 *znamenovanih* mj. *označenih* kako ima Žuvić. I završava svoj sud o Žuvićevu lekcionaru: »Ukratko možemo reći, da su

<sup>14</sup> *Novosti* 34(1940), br. 304,20.

nam ono, čemu u Žuvića nema prigovora, već drugi prije njega kazali; a gdje je naš priređivač htio da dade nešto svoje nije — uspio pa nam se čini njegovo djelo ovakvo kakvo je danas — suvišnim.«

A koliko je cijela ova polemika osobno obojena pokazuju upravo dvije posljednje Graškovićeve rečenice:

»Da je priređivač 'Citanja i Evanđelja' i dosta duhovit i domišljat, pokazao je i time, što je obogatio rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika novom riječju, skovao je naime riječ 'člankar', pa mene u svom odgovoru često zove 'člankarom'.«

»Nemam ništa protiv toga naziva; samo bih mogao reći, da se moji članovi (predavanja, kritike, feljtoni) kad bi se sabrali u knjigu ne bi morali stidjeti pred 'djelima vele učenoga i vele možnoga profesora dra. Nikole Žuvića.«

Po svemu ovom sudeći, nije daleko od istine sud *Srpskoga književnoga glasnika* da je na Graškovićev nepovoljan sud Žuvić odgovorio »ljutito, ali neubedljivo« te da g. Gršković u suštini ima pravo. »Novi prevod je žuran posao inteligentna nestručnjaka koji je svoje neosećanje današnjega književnoga jezika i staroga jezika crkve hteo da pokrije tobožnjim 'modernizovanjem'.«<sup>15</sup> Prejak mi se čini ovaj (*hteo da pokrije*). Tko je poznavao pok. Žuvića, zna da on nije mogao ni htio ništa pokrivati. On je samo mislio da je ovako najbolje i zato se trudio da i napravi. Isto se tako ne bih složio sa sudom da je Žuvić u ovom poslu jednostavno — nestručnjak. Pitanje je stručnjaka u nas, malog naroda, uvijek dosta neodređeno, ali mislim da nije bilo stručno ni Žuvića proglasiti nestručnjakom za prijevod lekcionara, barem ako se taj posao ne gleda s isključivo jezičnoga motrišta.

Nakon polemike Gršković-Žuvić recenziju Žuviševa lekcionara napisao je bibličar J. Oberški.<sup>16</sup> Njegova je recenzija više osvrt na tu polemiku negoli stručna bibličarska prosudba prijevoda.

»Što se tiče samog prijevoda«, piše Oberški, »čuli su se s jedne strane povoljni, ali ne dovoljno konkretno argumentirani, a s druge strane dosta nepovoljni, ali konkretno argumentirani glasovi« (str. 406).

Graškovićeve primjedbe smatra Oberški, apstrahirajući od lične temperamentnosti, u pretežnom dijelu opravdanima te dodaje da je Žuvić tek djelomično uvažio i ono na što ga je on — Oberški — kao cenzor upozorio. Posebno spominje da nije uvaženo njegovo mnogo naglašavano upozorenje da valja pisati Jerusalem i Isaija, jer da taj s potječe od hebrejskoga š (Jerušalem /?/, Ješajah) koji se inače u hrvatskom transkribira sa s (Saul, Samuel).<sup>17</sup>

Ispravno je, prosuđuje Oberški, Žuvićevo nastojanje da prijevod dade u laganu jeziku, očišćenu od arhaizama i semitizama, ali mu se općenito zamjera pretjerana protivna skrajnost: što se nije služio dotadašnjim prijevodima »da ne bi zapao u shematičnost«. Sa starijim bi

15 B. N. *Polemika oko »Citanja i evanđelja« Nikole Žuvića: Srpski književni glasnik*. Nova serija 61(1940), br. 6, 471.

16 OBERŠKI, dr. J(anko), *ZUVIĆ dr. Nikola, Citanja i Evanđelja na nedjelje i blagdane u crkvenoj godini: BS 28(1940), 405—411.*

17 Bilo mi je iskreno žao pok. učitelja Oberškoga kad mi je jednom za vrijeme predavanja Biblije 1968. povjerio da ne može spavati zbog toga što će i u novoj Bibliji stajati Jeruzalem i Izaija. Nisam mu mogao dokazati da drukčije nije moguće stoga što su to u hrvatskom jeziku (za razliku od srpskoga) već udomaćena imena, pa ih ne smijemo mijenjati. S tom je žalošću, inače poštovanja vrijedni učitelj, otišao i u grob.

si prijevodima bio prištedio mnogo truda, od njih bi mnogo mogao naučiti, a svoja rješenja u usporedbi s njima ispravno procijeniti. Jer, što god je u starim prijevodima dobro, »može se mirne duše zadržati, a novo se uvodi, kad je sasvim sigurno utvrđeno da je bolje od onoga što je bilo do sada« (str. 407). To bi bilo u skladu s opravdanim konzervativizmom u liturgiji koji ide za tim da sačuva terminologiju »koja je dugovjekom tradicijom dobila svoj sakralni karakter, i tako osigura doktrinalni integritet objave. Zato u liturgijskim tekstovima treba zadržati mnoge riječi koje bi u svjetovnoj literaturi bile arhaizmi; jezik se, istina, neprestano mijenja, ali je potreban velik oprez u izboru novih izraza i njihova značenja kod moderniziranja prijevoda liturgijskih perikopa Sv. Pisma, pa zato je od ne male važnosti uvid u kontinuitet napretka u jeziku u dosadašnjim izdanjima hrvatskih lekcionarija. To napokon zahtijeva i karakter stručne reputacije u ovakvoj vrsti rada« (str. 407).

U pogledu Žuvićeva izbjegavanja imperfekta, aorista i participa, Oberški primjećuje da pravilno izmjenjivanje tih oblika omogućuje gipkost prijevoda, a gdjekad pomaže i preciznije izraziti misao izvornika, preciznije čak i od Vulgate. Ali Žuvić, po mišljenju Oberškog, nije svuda uspio potpuno uskladiti slijed i povezanost vremena.

Zatim Oberški donosi nekoliko primjera gdje Žuvić nije dobro ili posve dosljedno razriješio Pavlove anakolute ili pretočio semitske idioime, i napose mu zamjera kako je ponegdje jasniji od latinskoga liturgijskog teksta. Ponegdje je i oslabio biblijski smisao. Recenzent napokon smatra da nije bilo potrebno uvoditi neke pretjerane eufemizme (*tijelo mj. utrobe, imati sina mj. roditi*).

Oberški završava svoju recenziju tvrdnjom da bi se u ovom liturgijskom priručniku moglo naći još mnogo toga što bi trebalo ispraviti, dotjerati i usavršiti. Očito, nije rekao sve što je pomnim ispitivanjem djela opazio, kako svjedoče njegove bilješke. Nije ih mogao sve objaviti kad je vidio kakva je bila prevodiočeva reakcija na Grškovićevu prosudbu, a i na njegove primjedbe.

U recenzentovoj se ostavštini nalazi 170 (dosta rasutih) folio-stranica bilježaka o Žuvićevu lekcionaru. Iz tih se bilježaka vidi kako je Oberški s pravom napisao da ima »još mnogo toga što bi trebalo ispraviti, dotjerati i usavršiti«. U tim je bilješkama crvenom tintom na mnogo mjesta (kasnije) označio: »Nije uvažio.«

Od neobjavljenih primjedaba bilježim samo najkarakterističnije. Češće upućuje na Ivekovića kao boljega. Misli da je trebalo ostati kod Zagode dokle se god liturgijski, odnosno Vulgatin, tekst slaže s grčkim izvornikom. Jako se dosljedno posvuda vraća na Vulgatu gdje se Žuvić poveo za izvornikom. Slaže se s načelom o uklanjanju semitizama, grecizama i latinizama te misli da bi se još mnogi dali razriješiti (*dolazak slave u slavni dolazak, vijenac ljepote u divni vijenac*), ali neke druge želi zadržati protiv Žuvićeva rješenja (*zvat će se protiv bit će, imena moga protiv mene, svoje duše protiv svoga života*). Veoma dobro uočuje polivalentnost veznika *i* (*vau, kai*). Inače je jako sklon tješnjem priljubljanju uz izvornik, ne samo sadržajem nego i izrazom i oblikom. Izvrsno na nekim mjestima uočuje emfazu, potrebu jačega ili naglašenijega izraza (*viscera misericordiae* hoće provesti sa *srdčno milosrdni, conservabat in corde* sa *pomno pamtila, umjesto sabralo se*



predlaže *hrlilo* — mnoštvo naroda). Često sugerira izraz precizniji ili hrvatskiji (*unići u napast* preinačuje u *pasti u napast*; *kušnju, kušati u iskušenje, iskušavati*), češće i aoriste mjesto perfekta. Prestilizirao je i učinio jasnijima dosta nejasnih rečenica, često ispravio i poredak riječi. Na mnogo je mjesta ispravio trenutni glagol u trajni, ponekad i trajni u trenutni. Radikalno je protiv postpozitivnog položaja pridjeva i zamjenica. Na više mjesta izbacuje suvišne riječi i dodaje ispuštene. Ne trpi neobičnih riječi (*nečistnik* mijenja u *nečisti*). Za ime *Židovi* zahtijeva *Hebreji*, za *proselyti* predlaže *požidovljeni*, za *pogani* hoće *narodni* ili *neznabošci* (*pogani* smatra *uvredljivim*), hoće posvuda *Gospod*, ne *Gospodin* (kad je riječ o Bogu). Smatra da *Izrael* u akuzativu

Ali je svakako najkarakterističniji sud koji je Oberški formulirao kao završnu riječ svoga članka o Žuvićevu evanđelistaru, ali ga u tom članku nije donio.

»Iz svega se može vidjeti, kako bi ovo djelo trebalo podvrći temeljitoj reviziji i još mnogo toga stvarno i stilski dotjerati. Tu dolaze u susret brojni problemi, na koje možda u prvi mah prevodilac nije ni pomišljao niti ih naslućivao. Skup se tih problema ne rješava jednom zauvijek, nego budući da se živi jezik neprestano razvija i često se mijenjaju nijanse značenja pojedinih riječi, potrebno je da se kod moderniziranja prijevoda, s velikim oprezom biraju izrazi i njihovo značenje. Kod toga su uvijek dragocjeno pomagalo stariji dosadašnji prijevodi.«

A evo kako u već spomenutom članku glasi završna riječ:

»Još bi se moglo mnogo toga naći u ovom novom liturgijskom priručniku, što bi trebalo ispraviti, dotjerati i usavršiti. Nadam se da g. auktor ne će zlo shvatiti iznesene primjedbe i opaske, jer svima treba da nam bude na srcu, da ovakva knjiga, koja je određena za liturgijsku upotrebu, gdje uistinu dolazi do izražaja njezin najširi publicitet ne samo među pukom, nego i pred najvišim narodnim slojevima, — koji imaju istančan osjećaj za čistoću i ljepotu jezika, — bude kako u jezičkom tako i u stvarnom pogledu, doista što savršenije djelo; pogotovo pak i zato, jer se to dolikuje uzvišenom dostojanstvu i same riječi Božje, da je zaodjenemo najljepšim ruhom, što joj ga samo možemo dati. U tom pogledu, ne osporavajući g. auktoru do sada uloženi trud, dobru volju i plemenito nastojanje, želimo, da u narednom izdanju djelo osvane pročišćeno od nedostataka i što bolje usavršeno.«

Kad se usporede ta dva suda, očito je kako je recenzent bio prisiljen ublažiti svoj sud i ne reći sve što je o djelu mislio.

Iz slična obzira, da ne rastuži starca, kako mi jednom napisa, nije ni M. Meštrović objavio svoju već najavljenju recenziju Vlašića i Žuvića.<sup>18</sup>

U lipnju 1941, godinu dana nakon što se pojavila knjiga i pošto se već stišala sva bura oko nje, izašla je u *Vrhbosni*<sup>19</sup> mirna i staložena, ali odveć općenita njezina ocjena.

18 V. *Službeni vjesnik biskupije splitske i makarske* 9(1962), br. V i VI, 39(131).

19 SCHÜTZ, dr. Rudolf, »Čitanje i evanđelja« u *novom prijevodu: Vrhbosna* 55(1941), 124—126.

Ocjenjivač, dr Rudolf Schütz, ističe najprije kako je prevodenje Svetoga pisma velika odgovornost i još veći posao:

»Svaka se riječ mora s najvećom točnošću odvagnuti, mora se produbiti sintaktička njena vrijednost, mora se napokon, uzeti u obzir i to, da mnoge riječi semitskim ili grčkim načinom izriču piščevu misao. Kako da se sve to izrekne u lijepom hrvatskom jeziku? Prevodilac Sv. Pisma svjestan je, da ima posla s tekstom koji se ne zove bez razloga sveti tekst. Ovaj karakter Sv. Pisma nužno skućuje slobodu prevodioca, sili ga, da obrati najveću pažnju svakoj sitnici i zato mu posao čini znatno težim, nego je to kod prevodenja običnih knjiga« (str. 124).

Schütz je uvjeren da je Žuvić dorastao tom tako delikatnom poslu: posjeduje »sensum biblicum«, dobro poznaje biblijski grčki jezik, više godina predaje Novi zavjet na fakultetu, a cio je svoj posao obavio u svećeničkom duhu. I, napokon, trudio se da mu hrvatski jezik bude što čistiji, a svjestan da u tom pogledu nije sebi dostatan, potražio je savjeta u onih koji se bave hrvatskom filologijom. Rezultat tako oprezan i znanstvena posla očit je u Žuvićevoj knjizi. Jezik mu je onaj kojim govori veći dio hrvatskoga naroda i kojim se piše u tisku za šire krugove, kako to i sam kaže u Predgovoru. Nema više nepodnošljivih arhaizama i provincijalizma.

Ipak Evanđelistar nije besprijekoran. Slijed mu vremena nije posvuda gladak. Neke su se dugačke rečenice mogle razriješiti u više kraćih. Još se po koji semitizam mogao pohrvatiti, ali je konačan Schützov sud pozitivan, premda, kao i cijela recenzija, oprezno suzdržljiv.

Posljednju je i veoma iscrpnu jezičnu recenziju Žuvićeva Evanđelistara objavio dr fra Karlo Kosor,<sup>20</sup> upravo kad se počeo spremati *Red čitanja* po najnovijoj liturgijskoj obnovi. I objavio ju je s izričitom željom da se pogreške Žuvićeve ne bi ponovile u novom lekcionaru.

Problem je pravilnosti ili nepravilnosti jezika i točnosti ili netočnosti prijevoda u tom što je teško naći u istoj osobi dobra poznavaoa jezika iz kojega se prevodi i jezika na koji se prevodi. Zato Kosor hvali Žuvića što se u jezičnim sumnjama obraćao za savjet jezičnim stručnjacima, samo je, kaže, pitanje da li su mu se porodile jezične sumnje uvijek kad je to bilo potrebno.

Na to pitanje pokušava odgovoriti Kosorova prosudba.

Najprije iznosi nekoliko primjedbi u pogledu točnosti prijevoda: nabraja riječi, izraze i rečenice koje nisu prevedene, a koje bi bilo potrebno prevesti, koje su netočno, nepotpuno ili nejasno prevedene i, napokon, perikope koje su, izvorno posve jednake, na različitim mjestima različito prevedene.

U jezičnom je pogledu glavni prigovor što se prevodilac nije obraćao na jezičnu tradiciju i na hrvatski crkveni jezik, pa mu je jezik prema prijašnjim prijevodima liturgijskih i svetopisamskih tekstova odviše nov i suvremen. Odatle najviše prigovora.

<sup>20</sup> KOSOR, dr. fra Karlo, *Bilješke o jeziku dosadašnjega službenog Evanđelistara: Služba ožja 7(1976)*, 326–357. Kosor je inače o Žuvićevu Evanđelistaru izradio diplomsku radnju na lozofskom fakultetu na poticaj Stjepana Ivšića.

Ima više riječi koje ne zvuče dobro u svetom tekstu ili su upotrijebljene u krivu ili nejasnu značenju: npr. *stvor* mj. *stvorenje*, *otkup* mj. *otkupljenje*, *posveta* (čin, radnja) mj. *posvećenje* (rezultat), *po-hod* mj. *pohođenje*, *spas* mj. *spasenje*, *krst* mj. *krštenje*, *oprost* mj. *oproštenje*, *svjetlo* mj. *svijeća*, *janje* mj. *jaganjac* («riječ eminentno crkvena i ne bi se smjela izbaciti iz liturgijskih knjiga»). Nedosljedan je i u pohrvaćivanju vlastitih biblijskih imena.

Osobne zamjenice prevodilac ne upotrebljava uvijek u duhu hrvatskog jezika: piše ih gdje su nepotrebne, a izostavlja gdje su potrebne. Prosuditelj posebno prigovara što prevodilac gotovo nikad zamjenicu ni pridjev ne piše iza imenice, nego gotovo uvijek ispred nje. Mjesto zamjenice i pridjeva u hrvatskoj rečenici nije ustaljeno nepromjenjivim jezičnim pravilima.

»Hoće li oni stajati ispred ili iza imenice, ovisi o jezičnom osjećanju osobe koja govori ili piše. U svakidašnjem govoru ljudi ih izgovaraju ispred imenice ako ih žele istaći. Ako ih ne žele istaći, upotrebljavaju ih sad ispred sad iza imenice. U književnom se jeziku mnogo češće susreću ispred imenice. Prema tome, tu odlučuju razni faktori, naročito psihološki momenat koji daje rečenici izražajnu snagu prema vrijednosti pojedinih riječi... Posvojni pridjevi kao atributi dolaze iza imenice češće nego posvojene i posvojno-povratne azmjjenice. Možda približno jednako kao i ispred imenice... Taj položaj treba da prije svega odgovara duhu hrvatskog književnog i crkvenog jezika« (str. 335—336).

Stoga treba svakako pisati: *Sin Božji, crkva Božja, volja Božja, Majka Isusova, križ Isusov, ljubav Kristova*, jer su ti izrazi već ušli u crkveni i u narodni jezik, a osim toga u postpozitivnu položaju djeluju ljepše i bolje odgovaraju uzvišenosti osobe i pojmova. U tim se primjerima, napokon, jače ističu imenice nego pridjevi, a u duhu književnoga hrvatskog jezika istaknutije je mjesto prvo od drugoga. To pravilo Žuvić nije poštovao. »Dobiva se dojam da se držao pravila: sve posvojne i posvojno-povratne zamjenice, a po mogućnosti i posvojni pridjevi treba da dođu ispred svoje imenice, bez obzira da li je na njima sila govora ili nije i da li se time narušava ili ne narušava pjesnički karakter nekoga teksta« (str. 335).

U pogledu sintakse vremena primjećuje prosuditelj da Žuvić mnogo rjeđe upotrebljava aorist, imperfekt, pluskvamperfekt i glagolske priloge prošle nego raniji hrvatski lekcionari. Smatra da se ne može odobriti osobito eliminiranje aorista, koji u štokavskom narječju još živi punim životom, osobito u književnim djelima. Treba ga sačuvati osobito u crkvenom jeziku, koji ima svoje osobine, a jedna je od njih i aorist. Veoma često dolazi u grčkom tekstu, odavna je ušao u naš crkveni jezik i veoma dobro odgovara duhu svetoga teksta. On čuva živost i plastičnost izvornika, njegovu poetičnost i svečanost tona, a osim toga najprikkladnije je vrijeme za izricanje grčkog aorista. Isto se tako i imperfekt i pluskvamperfekt nalaze u najistaknutijih naših pisaca prve (i, još više, druge, op. J. F.) polovice 20. stoljeća. Osim toga

»Jezik Sv. pisma pun je živih slika, poredaba, dijaloga, uzvišenih misli svečanih govora i izljeva najdubljih osjećanja. Takvu raznovrsnu sadržaju vrlo često odgovaraju naši imperfekti. Oni u sebi kriju nešto aristokratsko i svojim dugim slogovima djeluju veličanstveno i kao takvi, po Rešetarovu mišljenju, vrlo dobro pristaju za svečanu knjigu kakva je Sv. Pismo. Doduše, oni djeluju ponešto arhaički, ali crkvene knjige podnose svagda i neke jezične arhaizme« (Ivšić)« (str. 341).

Prevodilac, nastavlja Kosor, nije bio bolje sreće ni u upotrebi drugih vremena. Osobito mu miješanje vremena ne odgovara ritmu rečenice i ritmu sadržaja te ne djeluje ugodno na jezični osjećaj.

Prosuditelj onda nabraja dosta glagolskih oblika koji nisu književni ili su nepravilni te glagola koji nisu upotrijebljeni u njihovu pravom značenju. Na mnogo primjera kritizira i sintaksu enklitika i sintaksu padeža te pasivnu konstrukciju rečenica i supstantivsku dikciju, koja ne odgovara duhu našega jezika.

Nabraja, napokon, i dosta stilističkih nedostataka do kojih je došlo zbog nepravilna rasporeda riječi u rečenici i zbog toga što prevodilac nije dovoljno pazio na rod imenica, što nije upotrijebio odgovarajuće pravopisne znakove ili nije pazio na jasnoću rečenice. Osim toga nije poštovao književni rod i vrstu svakog pojedinog teksta. Jer, »neke su knjige Sv. pisma pisane svečanim govorničkim stilom, neke, kao poslanice, intimnim prijateljskim tonom, a neke uzvišenim pjesničkim stilom« (str. 354). Na mnogo je mjesta trebalo ostaviti isti red riječi kakav je u grčkom, odnosno latinskom izvorniku.

Na kraju se prosuditelj još jednom osvrće na početni prigovor iz kojega proizlaze svi nabrojani nedostaci: zanemaren odnos prema tradiciji. Samo se djelomično, kaže Kosor, može odobriti Žuvićevo načelo da je nastojao Evanđelistar prevesti »u lakom hrvatskom jeziku, kako se govori u većem dijelu hrvatskoga naroda i piše u štampi za šire krugove«.

»Jezik Sv. pisma nije govorni jezik svakidašnjeg saobraćanja, kao ni jezik kojim se piše 'za šire krugove'. Barem ne bi smio takav biti. Jezik Sv. pisma i liturgijskih knjiga ima svoje specifične zakone koji su nastali i ustaljeni višestoljetnom praksom... Pri tom su nastali stalni izrazi za neke pojmove. I sam način izražavanja utro je sebi put i dobio pravo opstanka. Iz liturgijskih knjiga mnogi ustaljeni izrazi ušli su u govorni i književni jezik hrvatskog naroda. Svi ti izrazi i taj način moraju se poštivati ako se ne protive duhu hrvatskog jezika« (str. 355).

I ne treba se bojati »shematičnosti« sve dok nije u suprotnosti s hrvatskim književnim i crkvenim jezikom. To isto vrijedi i za semitizme: ako se ne protive duhu hrvatskog jezika, treba ih unijeti u hrvatski prijevod. Hrvatski prijevod, istina, treba da odiše duhom hrvatskog jezika, ali bila bi velika šteta izbaciti iz njega istočnjačku boju. Jer, najbolji je i najvjerniji prijevod onaj koji nam dočarava ne samo potpuni smisao izvornika nego i njegov duh. To vrijedi napose za izraze i izreke kojima se ne mogu naći hrvatski adekvati.